

An Empirical Analysis of the Duality of Social Resilience in Wartime: The Case of Iran (2025–2026)

Ahmad Naderi ¹

1. Corresponding Author, Department of Anthropology, Faculty of Social Sciences, University of Tehran, Tehran, Iran.
Email: anaderi@ut.ac.ir

Article Info

Article type

Research Article

Article History:

Received October 29, 2025

Revised January 13, 2026

Accepted January 19, 2026

Published online September 23, 2026

Keywords:

Crisis management, Iran's social system, Social capital, Social resilience, War.

ABSTRACT

Objective: This study aims to identify and explain the pattern of social resilience in Iran during the recent war (2025–2026) and examine changes across its social, communicative, infrastructural, and institutional dimensions. It specifically investigates the “dual resilience” hypothesis, suggesting that community-based resilience may strengthen during wartime while certain infrastructural and institutional capacities may weaken or remain unchanged.

Method: A quantitative before-and-after comparative design was employed. Data were collected using a 28-item checklist developed from Biggs et al.'s seven-part operational framework: diversity and redundancy, connectivity, slow variables and feedback, complex adaptive systems thinking, learning, participation, and polycentric governance. A five-member panel of crisis management experts assessed the indicators at two time points, before and after the war. Given the paired structure of the observations and the limited sample size, the non-parametric Wilcoxon signed-rank test was used to examine changes between the two periods.

Results: The results reveal a dual pattern of social resilience. Participation showed the largest statistically significant increase, indicating stronger social capital, solidarity, and voluntary public engagement. Connectivity also increased significantly. In contrast, diversity and redundancy experienced a noticeable but statistically non-significant decline. The principles of slow variables and feedback, complex adaptive systems thinking, learning, and polycentric governance also showed no statistically significant changes, although some individual indicators, particularly social cohesion, demonstrated relative improvement.

Conclusions: The findings support the dual resilience hypothesis. Wartime conditions strengthened resilience “from below,” particularly through participation, social capital, and connectivity, while resilience “from above,” associated with infrastructure, institutional diversity, governance, and organizational learning, remained comparatively fragile. The findings therefore highlight the importance of strengthening both community-based capacities and institutional adaptability as complementary components of social resilience in wartime contexts.

Cite this article Naderi, A. (2026). An Empirical Analysis of the Duality of Social Resilience in Wartime: The Case of Iran (2025–2026). *Social Business Journal*, 3(3), 124-139. <https://doi.org/10.22059/jsbu.2026.415667.1116>

© The Author(s) retain the copyright.

Publisher: University of Tehran Press.

DOI: <https://doi.org/10.22059/jsbu.2026.415667.1116>

Introduction

Social resilience—the capacity of social systems to absorb shocks, adapt, and transform—has been studied mainly in natural disasters, while armed conflict remains less examined. The 2025–2026 war involving Iran offers a critical case. International reports (OCHA, UNDP, ICRC) document extensive damage: over 125,600 housing units affected, 240 health facilities disrupted, and more than 3.2 million displaced. Existing research often emphasizes either “hard” infrastructural or “soft” social dimensions, without testing their simultaneous divergence. This study addresses that gap by operationalizing Biggs et al.’s seven-principle framework: diversity and redundancy, connectivity, slow variables and feedbacks, complex adaptive systems thinking, learning, participation, and polycentric governance. It asks whether Iran’s social resilience during the war was homogeneous or heterogeneous across infrastructural, communicative, participatory, cohesive, governance, and learning dimensions.

Method

A mixed-methods exploratory longitudinal-comparative case study was designed. Data came from two sources: three credible international reports (OCHA, UNDP, ICRC) selected for institutional credibility and open access; and a purposive five-member panel of crisis management and resilience experts with at least ten years of specialized experience and institutional diversity. The instrument was a researcher-made 28-item checklist derived from Biggs et al.’s framework. Experts rated each item twice: before and after the war. Face and content validity were confirmed by three crisis management professors. Reliability via test–retest on 20% of items after two weeks yielded Cronbach’s $\alpha = 0.85$. Because Shapiro–Wilk indicated non-normal distribution ($p < 0.05$), the non-parametric Wilcoxon signed-rank test for paired samples was used. Limitations include small $n = 5$, reliance on three reports, possible same-culture bias, and difficulty separating war effects from prior sanctions.

Results

The overall mean resilience increased significantly from 3.08 before the war to 3.66 after ($Z = 2.02$, $p = 0.043$). Two of seven principles rose significantly. “Broadening participation” had the largest significant increase (3.25 to 4.8, $p = 0.04$), reflecting social capital, solidarity, crisis cooperation, participation of popular institutions, and voluntary presence. “Managing connectivity” also improved significantly (4.2 to 5.0, $p = 0.043$), indicating faster crisis information transfer, public access, media coordination, and trust in information. One principle declined non-significantly: “diversity and redundancy” fell from 2.75 to 1.48 ($p = 0.139$), including vital infrastructure sustainability, public service continuity, and alternative capacity. Four principles changed non-significantly: “slow variables and feedbacks” (3.95 to 5.0, $p = 0.051$; social cohesion improved), “complex adaptive systems thinking” (3.4 to 4.0, $p = 0.139$), “learning” (2.85 to 3.35, $p = 0.174$), and “polycentric governance” (2.95 to 3.15, $p = 0.226$, the smallest increase). Summary: two significant increases, one non-significant decrease, four non-significant changes.

Discussion

Findings confirm the “dual resilience” hypothesis: Iranian society became more resilient “from below” through participation, social capital, and communication, but remained fragile “from above” in infrastructure, centralized governance, strategic diversity, and institutional learning. The participatory surge aligns with social capital theories (Adger, 2000; Aldrich, 2012; Carmen et al., 2022). Framing the war as an external threat to territorial integrity increased cooperation norms and public trust—what the literature calls “paradoxical resilience.” The decline in diversity and redundancy supports Fontana’s (2026) warning that heavy reliance on social networks is inherently unstable and Biggs’s view that lack of redundancy reduces systemic options. The near-significant rise in slow variables and feedbacks, especially social cohesion, echoes Norris et al.’s (2008) “collective efficacy” and Antonenko et al.’s (2026) nonlinear absorption–adaptation–transformation pathways. Conversely, non-significant changes in systems thinking, learning, and polycentric governance show that war did not transform institutional structures. This supports Vindevelop’s (2017) critique of individualistic resilience and Kushnir’s (2025) finding that non-state actors may compensate for weak formal institutions without producing durable institutional change. Kellezi’s (2025) “social cure/social curse” warns that collective resilience without justice dynamics can be incomplete or dangerous.

Conclusions

The study empirically supports dual resilience: war strengthened horizontal, society-driven capacities while leaving vertical, state-centered capacities fragile. In Keck and Sakdapolrak’s (2013) terms, Iran performed well in coping capacity (participation, communication) but poorly in adaptive and transformative capacity (learning, diversity, polycentric governance). War as an external shock temporarily activated social capital but did not repair structural weaknesses in governance and infrastructure. Sustainable reconstruction must therefore combine institutional and infrastructural reform with preservation and institutionalization of wartime participatory capacities; otherwise, current resilience will remain short-term and vulnerable. Policy recommendations include supporting local participatory networks without suppressing spontaneity; investing in public crisis education; decentralizing crisis governance; rebuilding vital infrastructure with redundancy and dispersion; and integrating psychosocial recovery into reconstruction. Future research should use larger samples, real-time field data, and mixed methods to overcome the limitations of this expert-panel study.

Funding

This research did not receive any specific grant from funding agencies in the public, commercial, or not-for-profit sectors.

Conflict of interest

The authors declare no conflict of interest.

Data availability statement

Not applicable

Acknowledgements

The authors would like to thank anonymous referees for their constructive comments.

واکاوی دوگانگی تاب آوری اجتماعی در شرایط جنگ: مطالعه موردی ایران (۱۴۰۴-۱۴۰۵)

احمد نادری

۱. نویسنده مسئول، گروه مطالعات انسان شناسی، دانشکده علوم اجتماعی، دانشگاه تهران، تهران، ایران. رایانامه: anaderi@ut.ac.ir

اطلاعات مقاله	چکیده
نوع مقاله: مقاله پژوهشی	هدف: هدف پژوهش حاضر، شناسایی و تبیین الگوی تاب آوری اجتماعی ایران در جریان جنگ اخیر (۲۰۲۵-۲۰۲۶) و بررسی تغییرات آن در ابعاد مختلف اجتماعی، ارتباطی، زیرساختی و نهادی است. این پژوهش به طور ویژه، فرضیه «تاب آوری دوگانه» را بررسی می کند؛ به این معنا که ممکن است تاب آوری در سطح جامعه و مشارکت مردمی تقویت شود، در حالی که برخی ظرفیت های زیرساختی و نهادی تضعیف یا بدون تغییر باقی بمانند.
تاریخچه مقاله: تاریخ دریافت: ۱۴۰۴/۰۸/۰۷ تاریخ بازنگری: ۱۴۰۴/۱۰/۲۳ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۱۰/۲۹ تاریخ انتشار: ۱۴۰۵/۰۷/۰۱	روش پژوهش: این پژوهش با رویکرد کمی و در قالب طرح مقایسه ای قبل و بعد انجام شد. ابزار گردآوری داده ها، چک لیستی ۲۸ گویه ای بود که بر اساس چارچوب عملیاتی هفت گانه بیگز و همکاران شامل تنوع و افزونگی، اتصال پذیری، متغیرهای کند و بازخورد، تفکر نظام های پیچیده سازگار شونده، یادگیری، مشارکت و حکمرانی چندمرکزی تدوین شد. ارزیابی ها توسط یک پنل پنج نفره از خبرگان مدیریت بحران و در دو مقطع زمانی قبل و بعد از جنگ انجام گرفت. برای تحلیل تفاوت میان دو مقطع، با توجه به ماهیت زوجی داده ها و حجم محدود نمونه، از آزمون ناپارامتری ویلکاکسون استفاده شد.
کلیدواژه ها: جنگ، تاب آوری اجتماعی، سرمایه اجتماعی، مدیریت بحران، نظام اجتماعی ایران.	یافته ها: نتایج نشان داد جنگ تأثیری دوگانه بر تاب آوری اجتماعی ایران داشته است. اصل «مشارکت» بیشترین افزایش معنادار آماری را نشان داد که بیانگر تقویت سرمایه اجتماعی، همبستگی و حضور داوطلبانه مردم است. «ارتباطات» نیز به طور معناداری افزایش یافت. در مقابل، «تنوع و افزونگی» کاهش قابل توجه اما غیرمعناداری داشت. چهار اصل «متغیرهای کند و بازخورد»، «تفکر نظام های پیچیده سازگار شونده»، «یادگیری» و «حکمرانی چندمرکزی» نیز تغییر معناداری نشان ندادند.
	نتیجه گیری: یافته ها از فرضیه تاب آوری دوگانه حمایت می کنند؛ به گونه ای که تاب آوری «از پایین» به ویژه از طریق مشارکت، سرمایه اجتماعی و ارتباطات، تقویت شده، اما تاب آوری «از بالا» در حوزه های زیرساختی، نهادی، تنوع راهبردی و یادگیری سازمانی همچنان آسیب پذیر باقی مانده است.

استناد: نادری، احمد (۱۴۰۵). واکاوی دوگانگی تاب آوری اجتماعی در شرایط جنگ: مطالعه موردی ایران (۱۴۰۴-۱۴۰۵). *کسب و کار اجتماعی*، ۳ (۳)، ۱۳۹-۱۲۵.

<https://doi.org/10.22059/jsbu.2026.415667.1116>

مقدمه

جنگ به مثابه یک شوک سیستمی، نه تنها زیرساخت‌های فیزیکی و اقتصادی، بلکه بافت اجتماعی و انسجام هویتی جوامع را دستخوش دگرگونی عمیق می‌سازد. در دهه‌های اخیر، مفهوم «تاب‌آوری اجتماعی» به عنوان چارچوبی کلیدی برای درک چرایی و چگونگی بقا، سازگاری و تحول جوامع در برابر رویدادهای فاجعه‌بار مورد توجه قرار گرفته است (نوریس و همکاران^۱، ۲۰۰۸). برخلاف رویکردهای سنتی که بر بازسازی زیرساخت‌ها یا کمک‌های بشردوستانه تأکید دارند، نگاه تاب‌آورانه بر ظرفیت درونی کنشگران اجتماعی، شبکه‌های همکاری، اعتماد نهادی و یادگیری جمعی تمرکز می‌کند (کاتر^۲، ۲۰۱۶). این ظرفیت درونی همان چیزی است که برخی جوامع را قادر می‌سازد در برابر شوک‌های ویرانگر نه تنها مقاومت کنند، بلکه ضمن حفظ کارکردهای اساسی، خود را با شرایط متغیر سازگار و پس از بحران بازسازی کنند. تاب‌آوری اجتماعی در واقع پاسخی به یک پرسش بنیادین است: چرا برخی جوامع در برابر بلایا و بحران‌هایی نظیر جنگ فرومی‌پاشند، در حالی که برخی دیگر علاوه بر مقاومت، از دل بحران همبسته‌تر و منسجم‌تر بیرون می‌آیند؟ (ادگر^۳، ۲۰۰۰ و قربانی^۴ و همکاران، ۲۰۲۵).

بر اساس گزارش‌های سازمان ملل متحد (اوچا^۵، ۲۰۲۶؛ برنامه توسعه سازمان ملل متحد^۶، ۲۰۲۶)، جنگ اخیر ایران (۱۴۰۵-۱۴۰۴) با خسارت‌های زیرساختی بی‌سابقه‌ای همراه بوده است: بیش از ۱۲۵۶۰۰ واحد مسکونی آسیب دیده، ۲۴۰ تأسیسات بهداشتی و درمانی مختل شده و بیش از ۳/۲ میلیون نفر جابه‌جا شده‌اند. همین گزارش‌ها به شواهد معناداری از همبستگی بحران‌محور و بسیج گسترده داوطلبان مردمی نیز اشاره می‌کنند (کمیته بین‌المللی صلیب سرخ^۷، ۲۰۲۶). به عبارت دیگر در کنار فروپاشی نسبی زیرساخت‌های مادی، الگوهایی از تاب‌آوری اجتماعی به چشم می‌خورد که تضاد آشکاری با شکنندگی ساختارهای رسمی دارد. این تناقض تجربی یعنی هم‌زیستی «شکنندگی زیرساختی» و «تاب‌آوری اجتماعی» در پژوهش‌های موجود کمتر مورد مذاقه نظری و آزمون تجربی قرار گرفته است. اغلب مطالعات پیشین یا بر مؤلفه‌های سخت‌افزاری تاب‌آوری (مانند مقاومت زیرساخت‌ها) تمرکز داشته‌اند، یا بدون توجه به زمینه جنگ، صرفاً به ابعاد نرم‌افزاری (مانند سرمایه اجتماعی) پرداخته‌اند. اما آنچه کمتر بررسی شده، امکان وجود الگویی ناهمگن و دوگانه از تاب‌آوری است که در آن برخی ابعاد (برای مثال مشارکتی و انسجامی) به شکلی مؤثر عمل می‌کنند، در حالی که سایر ابعاد (به‌ویژه زیرساختی و حکمرانی) دچار فروکاهی جدی می‌شوند، بنابراین مسئله اصلی پژوهش حاضر آن است که الگوی تاب‌آوری نظام اجتماعی ایران در بازه زمانی جنگ اخیر (۱۴۰۴-۱۴۰۵)، همچنین میزان همگنی یا ناهمگنی این الگو در ابعاد گوناگون (زیرساختی، ارتباطی، مشارکتی، انسجامی، حکمرانی و یادگیری) به گونه‌ای تجربی شناسایی و تبیین نشده است. نوآوری پژوهش حاضر در دو چیز است: نخست، آزمون تجربی «الگوی ناهمگن و دوگانه تاب‌آوری» (هم‌زیستی شکنندگی زیرساختی با تاب‌آوری اجتماعی - مشارکتی) در بستر جنگ که در مطالعات پیشین یا تک‌بعدی بوده‌اند؛ دوم، استفاده از چارچوب جامع هفت‌بخشی بیگز برای عملیاتی‌سازی همزمان ابعاد مختلف تاب‌آوری، برخلاف پژوهش‌های گذشته که اغلب تنها بر یک یا دو بُعد (برای مثال سرمایه اجتماعی یا زیرساخت) متمرکز بوده‌اند.

برای عملیاتی‌سازی این مفهوم، در این پژوهش از چارچوب نظری بیگز^۸ و همکاران به عنوان چارچوب محوری استفاده می‌شود. این نظریه‌پردازان تاب‌آوری را یکی از مفاهیم محوری در پایداری سیستم‌های اجتماعی - بوم‌شناختی می‌دانند و چارچوبی عملیاتی هفت‌بخشی برای ساخت تاب‌آوری ارائه می‌دهند: ۱- حفظ تنوع و افزونگی (وجود طیف گسترده‌ای از عناصر برای واکنش به تغییرات)، ۲- مدیریت ارتباطات (ساختار فضایی که از طریق آن منابع و کنشگران تعامل می‌کنند)، ۳- مدیریت متغیرهای کُند و حلقه‌های بازخورد (متغیرهای بلندمدت که شرایط مرزی را تعیین می‌کنند)، ۴- پرورش تفکر سیستمی سازگار پیچیده (درک سیستم

¹Norris et al

²Cutter

³Adger

⁴Ghorbani et al

⁵OCHA

⁶UNDP

⁷ICRC

⁸Biggs

به‌عنوان یک کل با تعاملات غیرخطی)، ۵- ترغیب یادگیری مستمر، ۶- گسترش مشارکت (فعالیت تمام ذی‌نفعان) و ۷- ترویج نظام‌های حکمرانی چندمرکزی (نهادهای متعدد در سطوح مختلف). سایر نظریه‌های مهم تاب‌آوری اجتماعی نیز در راستای تأیید و عملیاتی‌سازی همین اصول قابل صورت‌بندی هستند. برای نمونه، ادگر تاب‌آوری اجتماعی را توانایی گروه‌ها برای کنار آمدن با تنش‌های بیرونی می‌داند و بر پیوند آن با سرمایه اجتماعی تأکید دارد. کک و ساکداپولراک^۱ سه ظرفیت «مقابله‌ای، تطبیقی و تحول‌آفرین» را مطرح می‌کنند. نوریس چهار منبع تطبیقی (توسعه اقتصادی، سرمایه اجتماعی، اطلاعات و ارتباطات، شایستگی جمعی) را معرفی می‌کند. آلدريج^۲ و کارمن^۳ نیز به ترتیب بر انواع سرمایه اجتماعی (پیوندی، پل‌زن، پیونددهنده) و نقش هنجارها، اعتماد و شبکه‌های کمک متقابل در بحران تأکید دارند. با این حال چارچوب بیگز به‌دلیل جامعیت و قابلیت عملیاتی‌سازی در سیستم‌های اجتماعی - بوم‌شناختی، محور تحلیل این پژوهش قرار می‌گیرد و سایر نظریه‌ها به‌عنوان مکمل در کنار آن به‌کار گرفته می‌شوند.

در خصوص پیشینه پژوهش، باید گفت که تاب‌آوری اجتماعی به‌طور عمده در چارچوب مطالعات سوانح طبیعی مورد توجه بوده و بلاای سیاسی و امنیتی نظیر جنگ‌های مسلحانه، به‌دلیل ماهیت پیچیده و انسان‌ساخت خود، کمتر در کانون پژوهش‌ها قرار گرفته‌اند. با این حال در سال‌های اخیر مطالعات متعددی به این حوزه پرداخته‌اند. در ایران، حسینی و محمدی (۱۴۰۳) نشان داده‌اند که کاهش سرمایه اجتماعی، مشارکت سیاسی و اعتماد عمومی، تاب‌آوری اجتماعی را تضعیف کرده و به ناآرامی‌های پاییز ۱۴۰۱ انجامیده است. در مقابل، مناتی و همکاران (۲۰۲۶) در مطالعه جنگ دوازده روزه ایران و اسرائیل (ژوئن ۲۰۲۵) گزارش می‌کنند که به‌رغم ویرانی، سرمایه اجتماعی و تاب‌آوری روانی جمعی افزایش یافت و عواملی مانند اعتماد بین‌فردی، انسجام جمعی و تعهد مدنی نقش کلیدی داشتند. همچنین آقاییاری و همکاران (۱۴۰۵) در مطالعه تاب‌آوری شهری اهواز نشان داده‌اند که مشارکت جمعی، انسجام محلی و رویکردهای اجتماع‌محور در بازسازی، بیشترین سهم را در کاهش آسیب‌های جنگ دارند.

در سطح بین‌المللی، کوشنیر^۴ تعامل نهادهای رسمی و غیررسمی در دفاع شهری اوکراین را بررسی کرده و نشان می‌دهد بازیگران غیردولتی در شهرهای خط مقدم نقش جبرانی در برابر نهادهای رسمی کم‌بازده داشتند. آنتونکو^۵ و همکاران با مطالعه شهر خرسون نشان می‌دهند بهبود شهری در شرایط چندبحرانی، فرایندی پویا و غیرخطی شامل سه قابلیت جذب، سازگاری و تحول دگرگون‌ساز است. مرور نظام‌مند گروه پژوهشی چندرشته‌ای (۲۰۲۵) بر ۵۲ مطالعه از کشورهای عربی جنگ‌زده، پنج مضمون اصلی شامل تاب‌آوری جمعی، مذهب و راهبردهای مقابله فعال را شناسایی کرد. وندوگل^۶ در تحلیل انتقادی خود، رویکرد فردگرایانه به کودکان جنگ‌زده را نقد و «رویکرد رابطه‌ای» چندسطحی را پیشنهاد می‌کند. کوپاروف^۷ و همکاران نشان می‌دهند که در میان غیرنظامیان اوکراینی طی جنگ با روسیه، به‌رغم افزایش علائم پریشانی، سطوح امید و تاب‌آوری اجتماعی بالاست. فوتنانا^۸ نقش شبکه‌های اجتماعی در تاب‌آوری مناطق جنگ‌زده را بررسی می‌کند و نتیجه می‌گیرد که تاب‌آوری در درگیری‌های مسلحانه ماهیتی کاملاً رابطه‌ای و وابسته به شبکه‌ها دارد، اما همین وابستگی ذاتاً ناپایدار است. کلزی^۹ نقش دوگانه فرایندهای گروهی در خشونت سیاسی را بررسی می‌کند: هم درمان اجتماعی (پاسخ‌های جمعی تاب‌آورانه) و هم نفرین اجتماعی (آسیب‌های روانی-اجتماعی) و بر محوریت «فرایندهای عدالت» تأکید دارد.

مرور پیشینه نشان می‌دهد ادبیات تاب‌آوری در منازعات از نگاه فردگرایانه به سوی درکی سیستمی، زمینه‌مند و دوگانه حرکت کرده است. با این حال خلأ اصلی آن است که هیچ‌یک از این پژوهش‌ها الگوی ناهمگن و دوگانه تاب‌آوری (هم‌زمانی نقاط قوت در

¹Keck & Sakdapolrak

²Aldrich

³Carmen

⁴Kushnir

⁵Antonenko

⁶Wendt-vogel

⁷Kuparov

⁸Fontana

⁹Kelzi

برخی ابعاد و ضعف در ابعاد دیگر) را در یک جامعه جنگ‌زده به‌طور تجربی و با استفاده از چارچوبی جامع اندازه‌گیری نکرده‌اند. از آنجا که در شرایط جنگی، سیاستگذاری مؤثر نیازمند شناخت دقیق از «نقاط قوت و ضعف ناهمگن» نظام اجتماعی است، نبود چنین شناختی موجب می‌شود برنامه‌ریزی برای بازسازی یا دچار توهّم «تاب‌آوری یکپارچه» شود یا نتواند از ظرفیت‌های بالفعل اجتماعی بهره بگیرد، بنابراین پژوهش حاضر در پی پاسخ به این پرسش است که الگوی تاب‌آوری نظام اجتماعی ایران در جنگ اخیر (۱۴۰۴-۱۴۰۵) در ابعاد شش‌گانه (زیرساختی، ارتباطی، مشارکتی، انسجامی، حکمرانی و یادگیری) به چه میزان همگن یا ناهمگن است؟ یافته‌های این پژوهش می‌تواند جایگزین فرض «تاب‌آوری یکپارچه» شود و ظرفیت‌های بالفعل و کاستی‌های واقعی را برای بازسازی و سیاستگذاری تفکیک کند.

روش پژوهش

پژوهش حاضر با رویکرد ترکیبی (کیفی-کمی) و به روش مطالعه موردی اکتشافی از نوع طولی - تطبیقی طراحی شده است تا تغییرات تاب‌آوری اجتماعی ایران را در دو مقطع زمانی پیش و پس از جنگ بررسی کند. منابع داده: داده‌ها از دو منبع گردآوری شد: ۱- سه گزارش بین‌المللی معتبر (اوجا، برنامه توسعه سازمان ملل متحد، کمیته بین‌المللی صلیب سرخ) که بر اساس اعتبار نهادی، به‌روز بودن و دسترسی آزاد انتخاب شدند، ۲- پنل پنج‌نفره از خبرگان حوزه مدیریت بحران و تاب‌آوری که به روش هدفمند و با معیارهای حداقل ده سال سابقه تخصصی و تنوع نهادی گزینش شدند. ابزار اصلی این مطالعه، چک‌لیست محقق‌ساخته‌ای مشتمل بر ۲۸ گویه است که بر اساس چارچوب هفت‌بخشی بیگز و همکاران تدوین شد. این چارچوب شامل اصول زیر است: ۱- تنوع و افزونگی، ۲- مدیریت ارتباطات، ۳- مدیریت متغیرهای کُند و حلقه‌های بازخورد، ۴- پرورش تفکر سیستمی سازگار پیچیده، ۵- ترغیب یادگیری مستمر، ۶- گسترش مشارکت، ۷- ترویج نظام‌های حکمرانی چندمرکزی. برای هریک از این هفت اصل، چهار گویه طراحی شده است که وضعیت تاب‌آوری اجتماعی را در ابعاد زیرساختی، ارتباطی، مشارکتی، انسجامی، حکمرانی و یادگیری می‌سنجد. هر گویه بر روی مقیاس ۵ درجه‌ای لیکرت (۱= بسیار کم، ۲= کم، ۳= متوسط، ۴= زیاد، ۵= بسیار زیاد) نمره‌دهی می‌شود. هریک از پنج خبره، به‌صورت انفرادی و مستقل، سه گزارش بین‌المللی را مطالعه کرده و سپس برای هر گویه در دو مقطع زمانی (پیش از جنگ و پس از جنگ) نمره‌ای اختصاص داده است. روایی صوری و محتوایی ابزار با نظر سه نفر از استادان حوزه مدیریت بحران تأیید شد. برای سنجش پایایی، از روش بازآزمایی (۲۰ درصد از گویه‌ها به فاصله دو هفته دوباره نمره‌دهی شد) استفاده شد که مقدار آلفای کرونباخ ۰/۸۵ به‌دست آمد و نشان‌دهنده پایایی مطلوب است. برای مقایسه میانگین نمرات قبل و بعد از جنگ، از آزمون ناپارامتریک ویلکاکسون برای نمونه‌های جفتی استفاده شد، زیرا توزیع داده‌ها نرمال نبود (بر اساس آزمون شاپیرو - ویلک، $p < 0.05$). محدودیت‌های اصلی شامل حجم نمونه کوچک ($n=5$)، وابستگی به سه گزارش خاص، احتمال سوگیری هم‌فرهنگی و دشواری تفکیک اثر جنگ از تحریم‌های پیشین است.

یافته‌های پژوهش

از نظر توزیع جنسیتی، از میان پنج خبره، چهار نفر (۸۰ درصد) مرد و یک نفر (۲۰ درصد) زن بودند. میانگین سنی خبرگان ۴۷/۲ سال (با دامنه ۳۹ تا ۵۸ سال) محاسبه شد. از نظر بالاترین مدرک تحصیلی، چهار نفر دارای مدرک دکتری تخصصی و یک نفر دارای مدرک کارشناسی ارشد بودند. میانگین سابقه کار تخصصی خبرگان در حوزه‌های مرتبط ۱۴ سال (با دامنه ۱۰ تا ۲۲ سال) به‌دست آمد. حوزه تخصصی خبرگان شامل دو نفر در مدیریت بحران، دو نفر در جامعه‌شناسی و یک نفر در مطالعات تاب‌آوری و سیاستگذاری بود.

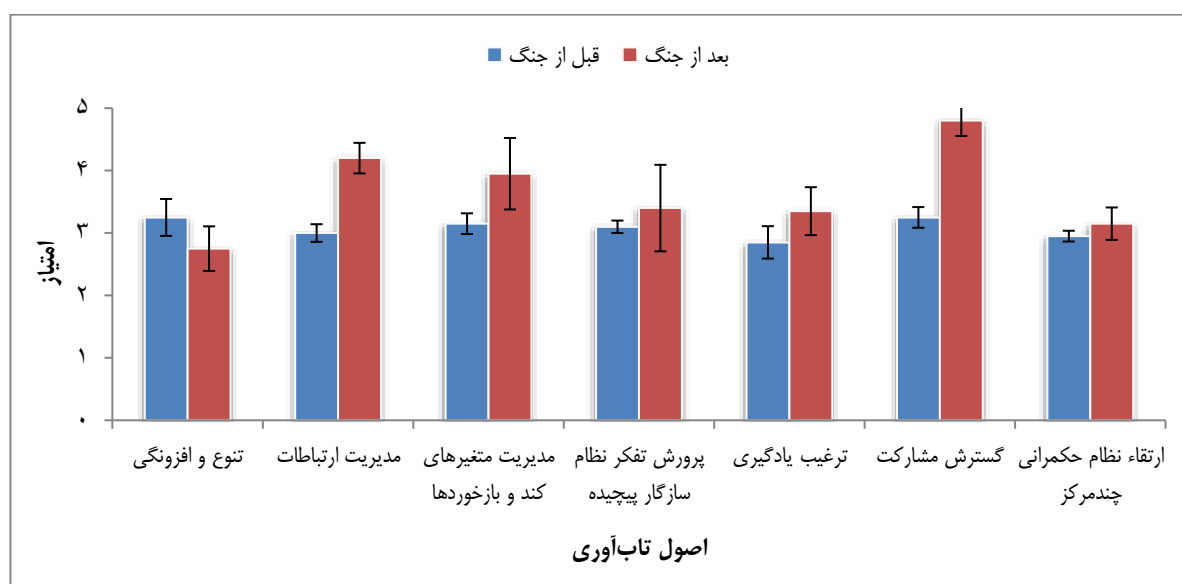
به‌منظور بررسی معناداری تفاوت میانگین نمرات تاب‌آوری اجتماعی ایران در دو مقطع قبل و بعد از جنگ (۱۴۰۴-۱۴۰۵)، از آزمون ناپارامتریک ویلکاکسون برای نمونه‌های زوجی استفاده شد. نتایج این آزمون در جدول ۱ ارائه شده است. یافته‌های حاصل از آزمون ویلکاکسون نشان می‌دهد میانگین کل تاب‌آوری اجتماعی ایران از ۳/۰۸ در مقطع قبل از جنگ به ۳/۶۶ در مقطع بعد از

جنگ افزایش یافته است. این افزایش از نظر آماری معنادار بود ($p\text{-value} = 0.043$, $Z = 2.02$). به عبارت دیگر، با اطمینان ۹۵ درصد می‌توان گفت جنگ اخیر به افزایش معنادار تاب‌آوری کل نظام اجتماعی ایران منجر شده است.

جدول ۱. مقایسه میانگین اصول تاب‌آوری در نظام اجتماعی ایران قبل و بعد از وقوع جنگ ۱۴۰۴-۱۴۰۵

ردیف	اصل تاب‌آوری	تعداد	میانگین قبل	میانگین بعد	آماره Z	p-value	نتیجه
۱	تنوع و افزونگی	۵	۳/۲۵	۲/۷۵	۱/۴۸	۰/۱۳۹	کاهش غیرمعنادار
۲	مدیریت ارتباطات	۵	۳	۴/۲	۲/۰۲	۰/۰۴۳	افزایش معنادار
۳	مدیریت متغیرهای کند و بازخوردها	۵	۳/۱۵	۳/۹۵	۱/۹۵	۰/۰۵۱	افزایش غیرمعنادار
۴	پرورش تفکر نظام سازگار پیچیده	۵	۳/۱	۳/۴	۱/۴۸	۰/۱۳۹	افزایش غیرمعنادار
۵	ترغیب یادگیری	۵	۲/۸۵	۳/۳۵	۱/۳۶	۰/۱۷۴	افزایش غیرمعنادار
۶	گسترش مشارکت	۵	۳/۲۵	۴/۸	۲/۰۳	۰/۰۴۲	افزایش معنادار
۷	ارتقای نظام حکمرانی چندمرکز	۵	۲/۹۵	۳/۱۵	۱/۲۱	۰/۲۲۶	افزایش غیرمعنادار
	میانگین کل	۵	۳/۰۸	۳/۶۶	۲/۰۲	۰/۰۴۳	افزایش معنادار

معناداری در سطح ۹۵ درصد

شکل ۱. مقایسه میزان تاب‌آوری اجتماعی ایران در قبل و بعد از جنگ ۱۴۰۴-۱۴۰۵ در اصول مورد مطالعه

بر اساس داده‌های به‌دست‌آمده از پنج خبره، میانگین کل تاب‌آوری اجتماعی ایران از ۳.۰۸ در مقطع قبل از جنگ به ۳.۶۶ در مقطع بعد از جنگ افزایش یافته است. آزمون ویلکاکسون برای نمونه‌های زوجی نشان داد این افزایش از نظر آماری معنادار است ($p=0.043$ و $Z=2.02$). به عبارت دیگر، با اطمینان ۹۵ درصد می‌توان گفت جنگ اخیر تأثیر مثبت و معناداری بر تاب‌آوری کل نظام اجتماعی ایران داشته است.

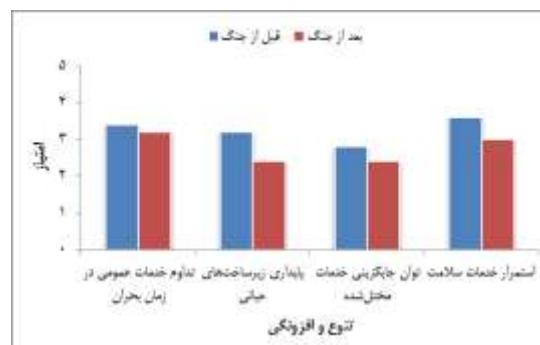
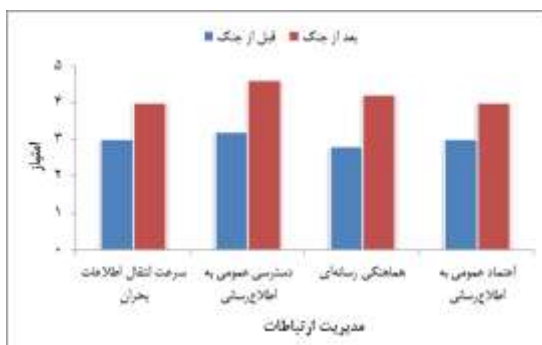
میانگین اصل تنوع و افزونگی از ۳.۲۵ به ۲.۷۵ کاهش یافته است. هرچند این کاهش در نگاه اول قابل‌توجه به نظر می‌رسد، اما آزمون آماری نشان می‌دهد این تغییر معنادار نیست ($p=0.139$). به عبارت دیگر، جنگ احتمالاً سبب کاهش موقتی در تنوع راهبردها یا منابع شده، اما این کاهش به حدی نیست که از نظر آماری قابل‌تعمیم باشد. در مجموع همه چهار شاخص اصلی تنوع و افزونگی یعنی استمرار خدمات سلامت، توان جایگزینی خدمات مختل‌شده، پایداری زیرساخت‌های حیاتی، تداوم خدمات عمومی در زمان بحران، در دوره بعد از جنگ تا حدودی کاهش یافته است.

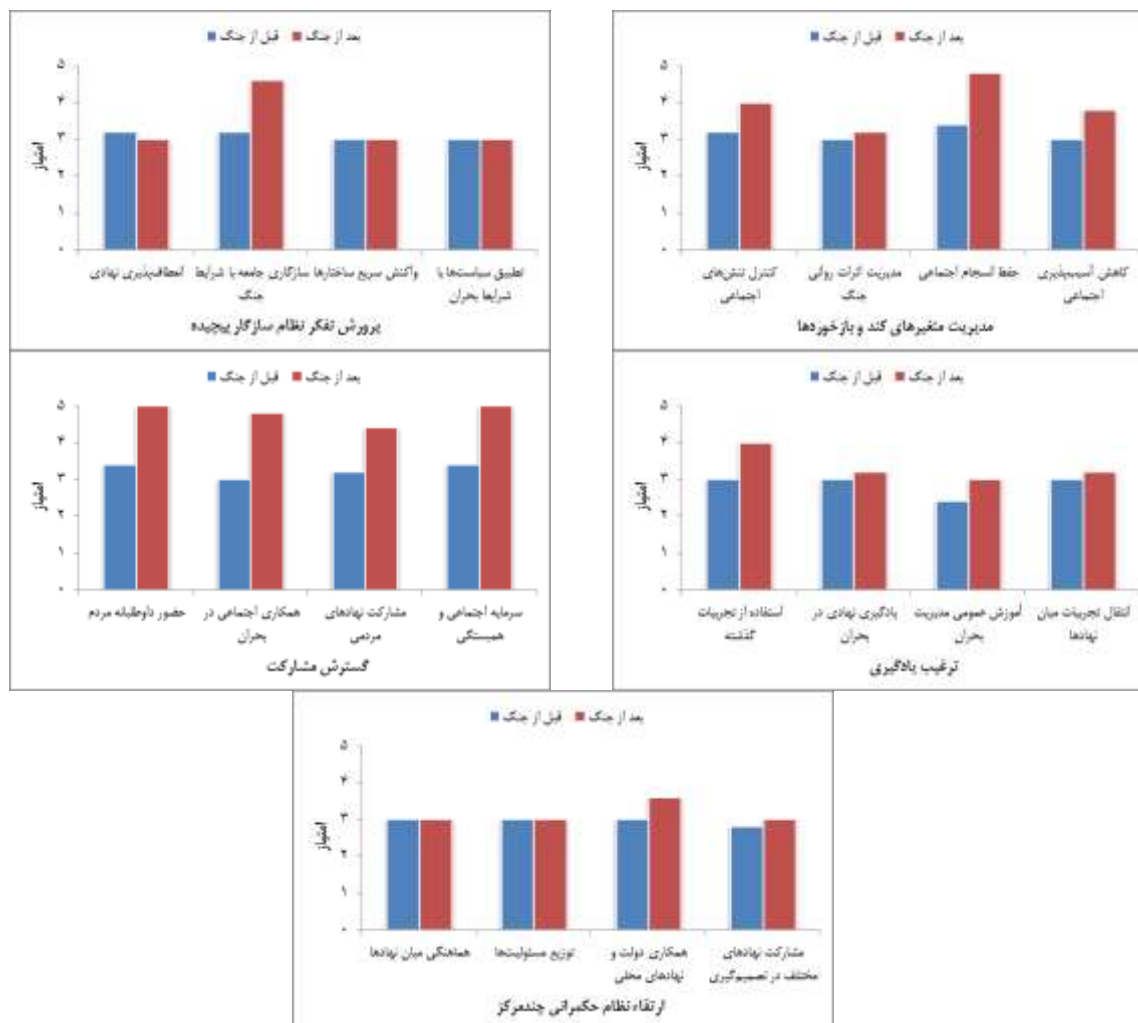
میانگین اصل مدیریت ارتباطات از ۳ به ۴.۲ افزایش یافته که از نظر آماری معنادار است ($p=0.043$). این یافته حاکی از آن است که جنگ به بهبود معنادار در جریان اطلاعات، هماهنگی و ارتباطات درون نظام اجتماعی منجر شده است. این اصل را می‌توان از مهم‌ترین دستاوردهای تاب‌آوری پس از جنگ محسوب کرد. در مجموع چهار شاخص اصلی مدیریت ارتباطات یعنی اعتماد عمومی به اطلاع‌رسانی، هماهنگی رسانه‌ای، دسترسی به اطلاع‌رسانی و سرعت انتقال اطلاعات بحران در دوره بعد از جنگ افزایش چشمگیری یافته است.

میانگین اصل مدیریت متغیرهای کُند و بازخوردها از ۳.۱۵ به ۳.۹۵ افزایش یافته است که از نظر آماری معنادار نیست ($p=0.051$)، اما به دلیل نزدیکی بسیار زیاد به آستانه معناداری، می‌توان از آن به عنوان یک روند مثبت قوی یاد کرد. احتمالاً با افزایش حجم نمونه یا تکرار پژوهش، این تفاوت معنادار خواهد شد. چهار شاخص اصلی متغیرهای کُند و بازخوردها، یعنی کاهش آسیب‌پذیری، حفظ انسجام اجتماعی، مدیریت اثرات روانی جنگ و کنترل تنش‌های اجتماعی در دوره بعد از جنگ تا حدودی افزایش یافته است. با این حال میزان افزایش شاخص انسجام اجتماعی چشمگیر و مدیریت اثرات روانی تقریباً یکسان بوده است. میانگین اصل پرورش تفکر نظام‌سازگار پیچیده از ۳.۱ به ۳.۴ افزایش یافته است. هرچند افزایش مثبت است، اما از نظر آماری معنادار نیست ($p=0.14$)، بنابراین بهبود حاصل شده جزئی است و قابل تعمیم به کل جامعه نیست. چهار شاخص اصلی پرورش تفکر نظام‌سازگار پیچیده، تطبیق سیاست‌ها با شرایط بحران، واکنش سریع ساختارها، سازگاری جامعه با شرایط جنگ و انعطاف‌پذیری نهادی در دوره بعد از جنگ در سه شاخص تطبیق سیاست‌ها با شرایط بحران، واکنش سریع ساختارها و انعطاف‌پذیری نهادی تقریباً یکسان است، با این حال میزان افزایش شاخص سازگاری جامعه با شرایط جنگ چشمگیر است.

میانگین اصل ترغیب یادگیری از ۲.۸۵ به ۳.۳۵ افزایش یافته است، با این حال آزمون آماری معناداری این افزایش را تأیید نمی‌کند ($p=0.17$). به نظر می‌رسد یادگیری سازمانی و انطباقی در نظام اجتماعی نیازمند زمان بیشتری است تا اثرات جنگ در آن به‌طور معناداری ظاهر شود. چهار شاخص ترغیب یادگیری یعنی انتقال تجربیات میان نهادها، آموزش عمومی مدیریت بحران، یادگیری نهادی در بحران و استفاده از تجربیات گذشته در دوره بعد از جنگ تا حدودی افزایش یافته است.

اصل گسترش مشارکت بیشترین افزایش را در میان تمام اصول نشان می‌دهد و میانگین آن از ۳.۲۵ به ۴.۸ جهش یافته است. این افزایش از نظر آماری کاملاً معنادار است ($p=0.04$)، بنابراین جنگ سبب افزایش چشمگیر و معنادار در سطح مشارکت اجتماعی شده و این قوی‌ترین شواهد آماری برای بهبود تاب‌آوری در میان اصول هفت‌گانه به‌شمار می‌رود، همچنین این افزایش در چهار شاخص گسترش مشارکت یعنی سرمایه اجتماعی - همبستگی، مشارکت نهادهای مردمی، همکاری اجتماعی در بحران، حضور داوطلبانه مردم در دوره بعد از جنگ دیده می‌شود.

شکل ۲. مقایسه میزان تاب‌آوری اجتماعی ایران در قبل و بعد از جنگ ۱۳۰۴-۱۳۰۵ در ابعاد مختلف اصول ایجاد تاب‌آوری

میانگین اصل ارتقای نظام حکمرانی چندمرکز از ۲۹۵ به ۳۱۵ افزایش یافته که تنها ۰.۲۰ واحد است. این کمترین افزایش در میان اصول است و از نظر آماری نیز معنادار نیست ($p=0.22$). در نتیجه جنگ تأثیر قابل‌توجهی بر تمرکززدایی و توزیع قدرت تصمیم‌گیری در نظام اجتماعی نداشته است. چهار شاخص ارتقای نظام حکمرانی چندمرکز یعنی مشارکت نهادهای مختلف در تصمیم‌گیری، همکاری دولت و نهادهای محلی، توزیع مسئولیت‌ها و هماهنگی میان نهادها بعد از جنگ در سه شاخص مشارکت نهادهای مختلف در تصمیم‌گیری، توزیع مسئولیت‌ها و هماهنگی میان نهادها تقریباً یکسان است، با این حال میزان افزایش شاخص همکاری دولت و نهادهای محلی زیاد است.

جنگ اخیر تأثیری دوگانه و معنادار بر تاب‌آوری نظام اجتماعی ایران گذاشته است. در یکسو، ابعاد اجتماعی - مشارکتی و ارتباطی تاب‌آوری به‌طور چشمگیری تقویت شده‌اند. مهم‌ترین دستاورد، جهش در اصل «گسترش مشارکت» است که بیش از سایر اصول افزایش یافته و این افزایش از نظر آماری کاملاً معنادار است. این یافته نشان‌دهنده رشد سرمایه اجتماعی، همبستگی، همکاری اجتماعی در بحران، مشارکت نهادهای مردمی و حضور داوطلبانه مردم است. همچنین اصل «مدیریت ارتباطات» بهبود معناداری داشته که حاکی از ارتقای سرعت انتقال اطلاعات بحران، دسترسی عمومی به اطلاع‌رسانی، هماهنگی رسانه‌ای و اعتماد عمومی به اطلاع‌رسانی در جریان جنگ است. در سوی دیگر، ابعاد زیرساختی - نهادی تاب‌آوری یا کاهش یافته یا با ثبات و بهبود غیرمعنادار مواجه شده‌اند. اصل «تنوع و افزونگی» که شامل استمرار خدمات سلامت، توان جایگزینی، پایداری زیرساخت‌های حیاتی

و تداوم خدمات عمومی است، کاهش محسوس اما از نظر آماری معنادار نداشته است. این کاهش را می‌توان به آسیب‌های گسترده زیرساختی و اختلال در تداوم خدمات عمومی نسبت داد. سایر اصول نیز تغییرات آماری معناداری نشان نمی‌دهند: اصل «مدیریت متغیرهای کُند و بازخوردها» یعنی کاهش آسیب‌پذیری، انسجام اجتماعی، مدیریت اثرات روانی و کنترل تنش‌های اجتماعی، با وجود افزایش به نسبت زیاد به‌ویژه در شاخص انسجام اجتماعی، در آستانه معناداری قرار گرفته و نمی‌توان با اطمینان بالا آن را معنادار تلقی کرد. اصل «پرورش تفکر نظام‌سازگار پیچیده» افزایش جزئی و غیرمعنادار داشته است. اصل «ترغیب یادگیری» نیز افزایش هرچند مثبت، اما از نظر آماری معنادار نداشته که نشان می‌دهد یادگیری سازمانی و انطباقی نیازمند زمان بیشتری است. اصل «ارتقای نظام حکمرانی چندمرکز» کمترین افزایش را تجربه کرده و معنادار نیست، هرچند شاخص همکاری دولت و نهادهای محلی رشد قابل توجهی داشته است.

درمجموع و با نگاهی به الگوی تغییرات، این یافته‌ها فرضیه «تاب‌آوری دوگانه» را تأیید می‌کنند: جامعه ایران در شرایط بحران از پایین، یعنی با تقویت مشارکت مردمی، سرمایه اجتماعی و ارتباطات، تاب‌آورتر می‌شود، در حالی که از بالا، یعنی زیرساخت‌ها، حکمرانی متمرکز، تنوع راهبردها و نهادهای یادگیرنده، همچنان شکننده باقی می‌ماند. به عبارت دیگر، جنگ به‌طور معناداری ظرفیت‌های اجتماعی - مشارکتی را بالا برده، اما نتوانسته است بهبودی پایدار و معنادار در ابعاد نهادی، زیرساختی و ساختاری ایجاد کند.

بحث و نتیجه‌گیری

تاب‌آوری اجتماعی ایران در جنگ اخیر ۱۴۰۵-۱۴۰۴ از الگوی دوگانه پیروی می‌کند؛ از یک سو، ابعاد اجتماعی - مشارکتی و ارتباطی تاب‌آوری به‌طور معناداری افزایش یافته و از سوی دیگر، ابعاد زیرساختی - نهادی با کاهش یا ثبات مواجه شده است. این یافته درون‌نامه اصلی تاب‌آوری دوگانه را شکل می‌دهد که می‌تواند برای درک پویایی‌های اجتماعی ایران در شرایط بحرانی راهگشا باشد، به‌طوری که افزایش معنادار در اصل گسترش مشارکت حاکی از آن است که تهدید خارجی توانسته است سرمایه اجتماعی نهفته در جامعه ایران را فعال سازد.

با تکیه بر چارچوب نظری بیگز و همکاران (۲۰۱۵) که تاب‌آوری را در قالب هفت اصل تنوع و افزونگی، مدیریت ارتباطات، مدیریت متغیرهای کُند و بازخوردها، پرورش تفکر نظام‌سازگار پیچیده، ترغیب یادگیری، گسترش مشارکت و ترویج حکمرانی چندمرکزی صورت‌بندی کرده است، با بهره‌گیری از پیشینه‌های تجربی در زمینه بلایای سیاسی و امنیتی، می‌توان یافته‌های پژوهش حاضر را در قالب نتیجه‌گیری زیر تبیین کرد:

افزایش معنادار در دو اصل «گسترش مشارکت» و «مدیریت ارتباطات» به‌روشنی از ظرفیت‌های نهفته در سرمایه اجتماعی جمعی حکایت دارد. این یافته با نظریه آلدريج (۲۰۱۲) درباره نقش سرمایه اجتماعی پیوندی (شبکه‌های قوی همسایگی و خانوادگی) و سرمایه اجتماعی پل‌زن (همکاری میان گروه‌های ناهمگون) همخوانی کامل دارد، همچنین با پیشینه مناتی و همکاران (۲۰۲۶) در جنگ دوازده روزه ایران و اسرائیل که از افزایش اعتماد بین‌فردی، انسجام جمعی و تعهد مدنی گزارش داد، همچنین با یافته کوپاروف و همکاران (۲۰۲۳) در مورد تقویت امید و تاب‌آوری جمعی در شرایط تهدید استقلال ملی، همسو است. به عبارت دیگر، جنگ برون‌مرزی با ایجاد «تهدید بیرونی» و معنادهی به آن در چارچوب دفاع از تمامیت ارضی، توانسته است هنجارهای همکاری (کارمن و همکاران، ۲۰۲۲) و اعتماد عمومی به اطلاع‌رسانی را به‌طور چشمگیری افزایش دهد. این همان پدیده‌ای است که در پیشینه با عنوان «تاب‌آوری متناقض‌نما» از آن یاد شده است.

کاهش محسوس اما غیرمعنادار در اصل «تنوع و افزونگی» - که شاخص‌هایی چون پایداری زیرساخت‌های حیاتی و تداوم خدمات عمومی را دربرمی‌گیرد - با هشدار فونتانا (۲۰۲۶) مطابقت دارد که وابستگی شدید به شبکه‌های اجتماعی را ذاتاً ناپایدار می‌داند و محدودیت‌های تاب‌آوری اجتماع‌محور را گوشزد می‌کند. این کاهش همچنین مؤید آن بخش از نظریه بیگز است که فقدان افزونگی را به‌معنای کاهش گزینه‌های پیش روی سیستم در مواجهه با شوک تلقی می‌کند. از منظر پیشینه، این یافته با گزارش‌های UNDP, OCHA و ICRC در زمینه آسیب‌های گسترده زیرساختی در جریان جنگ هماهنگ است و نشان می‌دهد بُعد زیرساختی تاب‌آوری نه تنها تقویت نشده، بلکه تضعیف نیز شده است.

افزایش نزدیک به معنادار در اصل «مدیریت متغیرهای کُند و بازخوردها» (به‌ویژه در شاخص انسجام اجتماعی) در آستانه معناداری آماری قرار گرفته است. این یافته را می‌توان از منظر نظریه نوریس و همکاران (۲۰۰۸) تفسیر کرد که «شایستگی جمعی» را یکی از چهار منبع تطبیقی می‌داند، همچنین با پیشینه آقایی و همکاران (۱۴۰۵) در مورد نقش مشارکت جمعی و رویکردهای اجتماع‌محور در کاهش آسیب‌های جنگ و مطالعه آنتونکو و همکاران (۲۰۲۶) در خرسون که از فرایند غیرخطی «جذب-سازگاری-تحول» سخن می‌گوید، همخوانی دارد. هرچند این افزایش هنوز به سطح معناداری نرسیده، روند مثبت آن نشان‌دهنده پتانسیل بالای جامعه برای بازتاب‌دهی و تعدیل رفتارها در بلندمدت است.

عدم افزایش معنادار در اصول «پرورش تفکر نظام‌سازگار پیچیده»، «ترغیب یادگیری» و «ارتقای حکمرانی چندمرکزی» - که کمترین افزایش را در میان اصول داشته - گویای آن است که جنگ نتوانسته است ساختارهای نهادی و حکمرانی را دگرگون کند. این یافته با نقد وندوگل (۲۰۱۷) بر رویکردهای فردگرایانه به تاب‌آوری و تأکید او بر «رویکرد رابطه‌ای چندسطحی» به‌خوبی قابل تبیین است. همچنین با پیشینه کوشنیر (۲۰۲۵) در مورد تعامل نهادهای رسمی و غیررسمی در دفاع شهری اوکراین - که نشان داد عملکرد ضعیف نهادهای رسمی توسط بازیگران غیردولتی جبران می‌شود، اما این جبران به تحول نهادی پایدار منجر نمی‌شود - همسو است. کلزی (۲۰۲۵) نیز با معرفی مفهوم دوگانه «درمان / نفرین اجتماعی» هشدار می‌دهد که ارتقای تاب‌آوری جمعی بدون توجه به دینامیک‌های عدالت و بی‌عدالتی نه تنها ناقص، بلکه بالقوه خطرناک است. در این پژوهش، فقدان بهبود معنادار در حکمرانی چندمرکزی و یادگیری نهادی، بیانگر همان «نفرین اجتماعی» بالقوه‌ای است که در صورت عدم پیگیری اصلاحات ساختاری می‌تواند تاب‌آوری موقتی را به شکنندگی بلندمدت تبدیل کند.

درمجموع یافته‌های این پژوهش به‌طور تجربی فرضیه «تاب‌آوری دوگانه» را تأیید می‌کند: جنگ اخیر سبب شده است جامعه ایران «از پایین» (مشارکت مردمی، سرمایه اجتماعی، ارتباطات) تاب‌آورتر شود، در حالی که «از بالا» (زیرساخت‌ها، حکمرانی متمرکز، تنوع راهبردها، یادگیری نهادی) همچنان شکننده باقی بماند. این یافته با مرور نظام‌مند IDEES (۲۰۲۵) که بر ظرفیت‌های فرهنگی بومی (مذهب و حمایت اجتماعی) تأکید دارد، همچنین با پروژه «تاب‌آوری‌سازی» اتحادیه اروپا (۲۰۲۶) که نقش تعامل سطوح محلی تا بین‌المللی را حیاتی می‌داند، هماهنگ است. از منظر نظریه کک و ساکداپولراک (۲۰۱۳)، جامعه ایران در بُعد «ظرفیت مقابله‌ای» (مشارکت و ارتباطات) عملکرد موفق، اما در ابعاد «ظرفیت تطبیقی» به‌ویژه «ظرفیت تحول‌آفرین» (یادگیری، تنوع، حکمرانی چندمرکزی) با ناکامی مواجه شده است. این الگو نشان می‌دهد که جنگ به‌عنوان یک شوک بیرونی، اگرچه توانسته است سرمایه اجتماعی افقی را به‌طور موقت فعال کند، نتوانسته است ضعف‌های ساختاری عمودی در نظام حکمرانی و زیرساخت‌های نهادی را اصلاح کند، بنابراین هرگونه برنامه‌ریزی برای بازسازی پایدار تاب‌آوری در ایران، باید بر تقویت ابعاد نهادی و زیرساختی - همراه با حفظ و نهادینه‌سازی ظرفیت‌های مشارکتی ایجادشده در جنگ - متمرکز شود، در غیر این صورت، تاب‌آوری کنونی ماهیتی کوتاه‌مدت و آسیب‌پذیر خواهد داشت.

یافته‌های این پژوهش با چند محدودیت مهم مواجه است. نخست، حجم نمونه کوچک ($n=5$) از خبرگان، اگرچه با روش هدفمند و با معیارهای تخصصی سختگیرانه انتخاب شدند، اما تعمیم‌پذیری نتایج را محدود می‌کند. دوم، وابستگی داده‌ها به سه گزارش بین‌المللی (ICRC، UNDP، OCHA) به این معناست که هرگونه سوگیری یا نقص در این گزارش‌ها می‌تواند یافته‌ها را تحت تأثیر قرار دهد. سوم، احتمال سوگیری هم‌فرهنگی وجود دارد؛ خبرگان ایرانی ممکن است به‌دلیل نزدیکی به زمینه جنگ، ناخودآگاه در ارزیابی خود دچار اغماض یا تشدید قضاوت شده باشند. چهارم، تفکیک دقیق اثر جنگ از تحریم‌های پیشین (که پیش از جنگ نیز اقتصاد و زیرساخت‌های ایران را تحت فشار قرار داده بود) به‌دلیل هم‌روندی این دو پدیده دشوار است. پنجم، ماهیت طولی - تطبیقی مطالعه مبتنی بر مقایسه دو مقطع پیش و پس از جنگ است، اما عدم دسترسی به داده‌های میدانی بالادرنگ در حین جنگ، امکان ثبت نوسان‌های کوتاه‌مدت را فراهم نکرده است. در نهایت، روش پنل خبرگان اگرچه امکان عملیاتی‌سازی چارچوب نظری را فراهم می‌کند، به‌دلیل ذاتاً ذهنی بودن نمره‌دهی، با درجه‌ای از تفسیرپذیری همراه است. پژوهش‌های آینده می‌توانند با استفاده از نمونه‌های بزرگ‌تر، داده‌های میدانی پیمایشی و روش‌های ترکیبی مکمل، این محدودیت‌ها را برطرف سازند.

در ادامه، توصیه‌های سیاستی برگرفته از یافته‌های پژوهش به صورت خلاصه ارائه می‌شود:

- حفظ شبکه‌های محلی مشارکتی به عنوان مهم‌ترین دارایی بحران؛ دولت صرفاً از آنها حمایت لجستیکی و مالی کند و از مداخله اجباری که خودجوشی را از بین می‌برد، بپرهیزد.
- سرمایه‌گذاری در آموزش عمومی مدیریت بحران با هدف جبران پایین‌ترین نمره مربوط به اصل «ترغیب یادگیری»؛ از طریق برنامه‌های منظم آموزشی در مدارس و محلات.
- اصلاح نظام حکمرانی بحران به سمت الگوی چندمرکز برای رفع ضعف ساختاری تمرکزگرایی؛ با ایجاد هماهنگی غیرمتمرکز و تفویض اختیار به سطوح محلی.
- بازسازی زیرساخت‌های حیاتی با رویکرد تاب‌آوری شامل افزونگی و پراکندگی به جای تمرکز تا از کار افتادن کل سیستم با یک حمله جلوگیری شود.
- ادغام بُعد روانی - اجتماعی در بازسازی با هدف پر کردن شکاف میان انسجام جمعی بالا و مدیریت ضعیف اثرات روانی؛ به‌ویژه برای گروه‌های آسیب‌پذیر مانند کودکان، زنان و جابه‌جاشدگان.

ملاحظات اخلاقی

حامی مالی

مقاله حاضر بدون حمایت مالی و معنوی انجام شد.

پیروی از اصول اخلاق پژوهش

نویسندگان اصول اخلاقی را در انجام و انتشار این پژوهش علمی رعایت نموده‌اند و این موضوع مورد تأیید همه آنهاست.

بیانیه دسترسی به داده‌ها

۱. داده‌هایی پژوهش حاضر از طریق درخواست از نویسندگان قابل دسترسی است.

سپاسگزاری

از داوران محترم به خاطر ارائه نظرهای ساختاری و علمی سپاسگزاری می‌شود.

منابع

قربانی، م. (۲۰۲۴). اصول تاب‌آوری‌سازی و تثبیت خدمات اکوسیستم در نظام‌های اجتماعی - اکولوژیک (ویرایش سوم). انتشارات دانشگاه تهران.

Adger, W. N. (2000). Social and ecological resilience: Are they related? *Progress in Human Geography*, 24(3).

Aldrich, D. P. (2012). *Building resilience: Social capital in post-disaster recovery*. University of Chicago Press.

Aldrich, D. P. (2012). *Building resilience: Social capital in post-disaster recovery*. University of Chicago Press.

Antonenko, N., Malchykova, D., & Pylypenko, I. (2026). Frontiers of urban resilience: Multi-hazard risks and nonlinear recovery pathways in a conflict-exposed city. *Urban Planning*, 11. <https://doi.org/10.17645/up.11551>

Biggs, R., Schlüter, M., & Schoon, M. L. (Eds.). (2015). *Principles for building resilience: Sustaining ecosystem services in social-ecological systems*. [Publisher unknown].

Carmen, E., Fazey, I., Ross, H., Bedinger, M., Smith, F. M., Prager, K., McClymont, K., & Morrison, D. (2022). Building community resilience in a context of climate change: The role of social capital. *Ambio*, 51(6), 1371-1387. <https://doi.org/10.1007/s13280-021-01678-9>

- Carmen, E., Fazey, I., Ross, H., Bedinger, M., Smith, F. M., Prager, K., McClymont, K., & Morrison, D. (2022). Building community resilience in a context of climate change: The role of social capital. *Ambio*, 51(6), 1371–1387. <https://doi.org/10.1007/s13280-021-01678-9>
- Cutter, S. L., Ash, K. D., & Emrich, C. T. (2014). The geographies of community disaster resilience. *Global Environmental Change*, 29, 65–77. <https://doi.org/10.1016/j.gloenvcha.2014.08.005>
- Durkheim, E. (2018). The division of labor in society. In *Social stratification*. Routledge.
- Fontana, S. G. (2026). With a little help from my ‘ordinary friends’: Relationships, networks, and resilience in Masisi, North Kivu, eastern Democratic Republic of the Congo. *Disasters*, 50(3). <https://doi.org/10.1111/disa.70055>
- Ghorbani, M., Bagheri Fahraji, R., Khalighi-Sigaroodi, S., & Rahimi, M. (2025). Social network structures and drought resilience: A case study of Iranian pastoralists in the Nodoushan watershed. *Environmental Hazards*, 1–28. <https://doi.org/10.1080/17477891.2025.2564101>
- Hosseini, S., & Mohammadi, A. (2024). The role of social resilience in the occurrence of social unrest: A case study of the riots of autumn 1401. *Scientific Journal of Political Sociology of the Islamic Revolution*, 5(1), 159–184.
- ICRC. (2026). ICRC president says a return to war would be ruinous for civilians. <https://ir.icrc.org/en/2026/04/iran-icrc-president-says-a-return-to-war-would-be-ruinous-for-civilians/>
- IDEES Multidisciplinary Research Group. (2025). Finding strength in times of war: A systematic review of resilience and adaptation among Arabs exposed to war. *Social Sciences*, 14(11), 626. <https://doi.org/10.3390/socsci14110626>
- IISS. (2026). War in Iran – asymmetry in cyberspace. <https://www.iiss.org/online-analysis/online-analysis/2026/03/war-in-iran--asymmetry-in-cyberspace/>
- Keck, M., & Sakdapolrak, P. (2013). What is social resilience? Lessons learned and ways forward. *Erdkunde*, 67(1), 5–19. <https://doi.org/10.3112/erdkunde.2013.01.02>
- Këllezi, B. (2025). The good, the bad and the ugly: Social cure and social curse in the context of political violence and repression. In Y. G. Acar, B. Këllezi, & S. Penić (Eds.), *The power of collective resilience against political violence and repression* (pp. 43–67). Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781032708492-5>
- Kushnir, O. (2025). Interwoven resilience: Non-state actors and formal institutions in Ukraine’s urban war effort. *Central European Journal of International and Security Studies*, 19(2), 29–70. <https://doi.org/10.51870/TJMR1807>
- Menati, R., Setoodehzadeh, F., & Kassani, A. (2026). Social capital and psychological resilience in post-war Iran: A critical review of the twelve-day conflict. *Health Scope*, 15(1), e166814. <https://doi.org/10.5812/healthscope-166814>
- Norris, F. H., Stevens, S. P., Pfefferbaum, B., Wyche, K. F., & Pfefferbaum, R. L. (2008). Community resilience as a metaphor, theory, set of capacities, and strategy for disaster readiness. *American Journal of Community Psychology*, 41(1–2), 127–150. <https://doi.org/10.1007/s10464-007-9156-6>
- OCHA. (2026). Islamic Republic of Iran: Humanitarian Update No. 03. <https://www.unocha.org/publications/report/iran-islamic-republic/islamic-republic-iran-humanitarian-update-no-03-16-april-2026>
- ResilienceBuilding Project. (2026). *Social resilience, gendered dynamics, and local peace in protracted conflicts* (Grant Agreement No. 101118954). European Commission CORDIS. <https://cordis.europa.eu/project/id/101118954>

- UNDP. (2026). Preliminary Impact Brief: Military escalation in the Middle East. <https://www.undp.org/asia-pacific/press-releases/undp-releases-report-livelihoods-and-human-development-impact-military-escalation-iran>
- Vindevogel, S. (2017). Resilience in the context of war: A critical analysis of contemporary conceptions and interventions to promote resilience among war-affected children and their surroundings. *Peace and Conflict: Journal of Peace Psychology*, 23(1), 76–84. <https://doi.org/10.1037/pac0000214>